Vətəndaş Həmrəyliyi
23 (615) 16 - 19 aprel 2008-ci il

Ölüm zirvəsini seçən qəhrəman haqqında roman

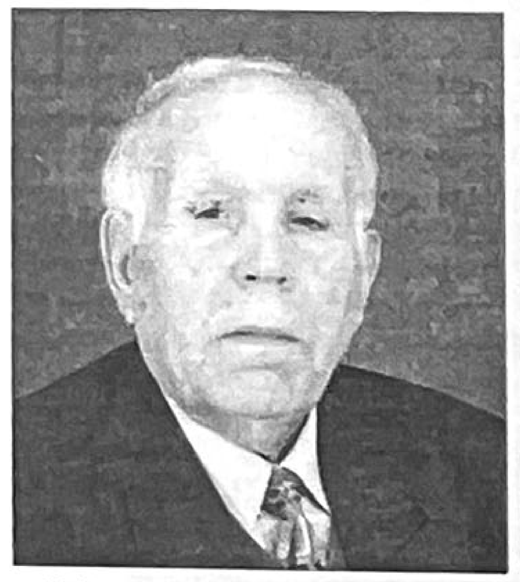

Yavuz Axundlu,
professor

Bütün türk dünyasında tanınan görkəmli şair, nasir, alim, publisist və fəal ictimai xadim, millət vəkili Sabir Rüstəmxanlı son illər tarixi janrda bir neçə maraqlı roman yazmışdır. Qədim türklərin mənşəyi və keçdiyi yollardan, Şərq və Azərbaycan tarixində böyük rol oynamış Oğuz xanın taleyindən bəhs edən "Göy Tanrı" (2005) və Rusiya işğalına qarşı xalqımızın mübarizəsinə və görkəmli dövlət xadimi Cavad xanın həyatına həsr olunmuş "Ölüm zirvəsi" romanları çağdaş ədəbiyyatımızın uğurlu nümunələridir.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, S.Rüstəmxanlının tarixi roman janrına müraciəti təsadüfi deyil. Onun bu sətirlərin müəllifinə göndərdiyi 9 dekabr 2007-ci ildə yazdığı məktubunda göstərdiyi kimi, "Məncə, tarix bir güzgüdür. Ona baxmadan xalqımızın keçdiyi yolları və "boy-buxununu" təsəvvür etmək çətindir. Yurd, millət sevgisi həm də tarix sevgisindən başlanır". Müəllif davam edir: "İkinci və ya üçüncü sinifdə oxuyurdum, dəqiq xatırlamıram, qohum-qonşu, uşaqlar baş-başa verib bir kitabı bərkdən oxuyurdular. Müəyyən epizodlar həyatiliyi ilə ilk eşitdiyimdən beynimdə həkk olunub qalıb. Bu, Mirzə İbrahimovun "Gələcək gün" romanı idi.

Sonra 5-ci sinifdə kənddə əldən-ələ gəzən bir kitabı - M.S.Ordubadinin "Qılınc və qələm" romanını yalvararaq 3 günlüyə aldım və gecə-gündüz oxuyub qaytardım...

...Yeddiillik məktəbi bitirib rayon mərkəzinə gəldim. V.Hüqonun, C.Küperin, L.Tolstoyun məşhur əsərləriylə, "Səfillər", "Hacı Murad" və sairlə buradı tanış oldum və bunlar tarixə marağımın təməl kitabları oldu.

Ancaq bunların hamısından artıq təsir edən başqa bir kitab da olmuşdur. Bu da həmin illərdə nəşr olunan "Kitabi Dədə Qorqud" idi. Bu kitab gözümdə yeni bir dünya açmışdı: xalqımızın tarixi üzərindən pərdəni götürmüşdü. Ordubadinin "Qılınc və qələm"iylə açılan bu tarix mənzərəsi tamamlanmışdıE

O vaxtdan bu günə tarixdən ayrılmamışam və şair olaraq da məni ədəbi nəslimdən və ya müasirlərim olan başqa şairlərdən fərqləndirən tarix şüuruna söykənən şeir və poemalarımın çoxluğu, daha doğrusu, şeirlərimin bir çoxunun məhz tarix şüurundan qaynaqlanan obrazlardan hörülməsi, biçimlənməsidir.

Bu baxımdan 1970-ci ildə nəşr edilmiş "Tanımaq istəsən" adlı kitabımın ilk şeri olan, 19 yaşında yazdığım "Vətən" şerini örnək olaraq göstərə bilərəm.

Bir əlçim buluddu,
Bir ömür umuddu,
Bir içim sudu.
Yandıqca odlanan ocaqdı,
Daddıqca dadlanan arzudu.
Bir dərə bahar leysanıdı,
21 Azərin qanıdı,
Cavad xanın qətl yeridi,
Sabirin "Fəxriyyə" şeridi,
Dağları dumanda itən -
Vətən... Vətən!.."

"Bu şeirdə vətənin mənəvi xəritəsi daha çox tarix obrazları ilə çəkilib. Vətən anlayışı tarix rəmzlərindən yaranır. Cavad xan surəti də o rəmzlərdən biriydi. Vətənin qəhrəmanlıq və şəhidlik tərəfini onun adıyla bağlamağa çalışmışdım".

Bu şeirdə Cavad xanın adının çəkilməsi o illərdə böyük cəsarət idi.

Vətən tarixinə güclü maraq, onun taleyində mühüm rol oynamış qəhrəman övladlarına dərin sevgi S.Rüstəmxanlının bütün yaradıcılığı üçün səciyyəvi keyfiyyətdir.

Sabir Rüstəmxanlı məktubunda daha sonra yazır: "İlk dəfə keçirilən Sabir şeir günlərində bu şeiri eşidən, sonralar yaxın dostuma çevrilən rəhmətlik Abbas Zamanov məni Nizami muzeyindəki otağına çağırdı və soruşdu: "O şeirdə adını çəkdiyin Cavad xanın şəklini görmüsən?" "Yox, görməmişəm!" - dedim. Siyirməni çəkib Cavad xanın qara paltardakı məşhur şəklini verdi və əlavə elədi: *"İtirmə, mənim verdiyimi də heç kəs bilməsin!" O şəkil Bakıda kirayənişin yaşadığım bütün evləri mənimlə birgə gəzdi və o evlərin yeganə bəzəyi oldu. Sonralar o şəklə Şah İsmayıl Xətainin altında "Azərbaycan dili dövlət dilimdir, mənəvi sərvətim, qeyrət dilimdir" sözləri yazılmış şəkli də əlavə edildi.*

Bir neçə il sonra ciddi araşdırmaların nəticəsi olan "Cavad xan" poemasını yazdım. Lakin kitab nəşr olunarkən senzur bu ada etiraz etdi və poemanın adını dəyişib "Sönməz ocağın ağısı" qoymağa məcbur oldum, amma sonrakı nəşrlərdə poemanın əsl adını bərpa etdim.

Tarix və Cənub mövzusu həmişə mənim ədəbi fəaliyyətimin mərkəzində dayanıbE Bu şeirlərin hamısının ümumi ruhu "Qan yaddaşı" ifadəsindədir və məhz həmin şeirdən sonra bu söz leksikonumuza daxil olub".

S.Rüstəmxanlı davam edərək yazır:

"Hörmətli Yavuz müəllim!

Mən ədəbiyyatı ictimai fikirdən kənarda təsəvvür etmirəm. Buna görə də onun cəmiyyətin mənəvi-psixoloji inkişafında, milli şüurun biçimlənməsində müəyyən rol oynadığı və oynayacağı fikrindəyəm.

Bu baxımdan Şeyx Məhəmməd Xiyabaninin sözləri çox önəmlidir: "Siz yeni nəsli vətənpərvər kimi yetişdirmək istəyirsinizsə, onlara tarixlərini öyrədin!"

Biz nə qədər şərəfli və mürəkkəb bir tarix yaşasaq da, bu gün faciə içindəyik. Milli ləyaqətin tərbiyəsi - o uzaq keçmişi öyrətməyimizdən, reallığı görüb mübarizə aparmaq əzmini aşılamaq isə - yaxın tariximizi öyrətməyimizdən çox asılıdır". S.Rüstəmxanlının bu fikirləri onun tariximizin şanlı səhifələrinə münasibətini qiymətləndirmək baxımından olduqca əhəmiyyətlidir.

Hələ təxminən yüz il əvvəl M.S.Ordubadi "Vətən və hürriyyət" adlı şeir kitabında (1907) son nəfəsinədək doğma torpağını rus işğalından qoruyan və qəhrəmanlıqla həlak olan Cavad xanın general Sısianovla məktublaşmaları, döyüş səhnələri fonunda qeyrətli eloğlumuzun yenilməz şəxsiyyətini hərarətlə vəsf etmişdi. Görkəmli yazıçı Cavad xanın dəfn mərasimində arvadının nitqindən də bir parçanı oxuculara təqdim etmiş, nitqi fars dilində bir məcmuədən tərcümə etdiyini bildirmişdi (Y.Axundlu, M.S.Ordubadi. Bakı, "Sabah" nəşriyyatı, 1997, səh, 73).

Sabir Rüstəmxanlı daha sonra yazır: *"Sonuncu roman - "Ölüm zirvəsi" də gözlənilmədən ortaya çıxdı. Çoxdan bəri "Cavad xan" poemasını səhnələşdirmək istəyirdim. İşin gedişində hiss etdim ki, bu faciəli qəhrəmanlıq hadisəsinə yenidən, daha geniş şəkildə qayıtmalıyam. Onsuz da 1980-ci illərdə Cavad xanın və ümumiyyətlə, Azərbaycan xalqlarının tarixi ilə maraqlanarkən əlaqədar ədəbiyyatları oxumuş, mənbələrlə tanış olmuşdum. Ancaq ssenarini yazanda 200 il öncənin hadisələrinin mənbələrdəki izlərini yenidən gözdən keçirdim.*

"Qafqaz Arxeologiya Komissiyasının aktları" (12 cild), Dubrovinin, Pottonun, Butkovun məşhur əsərləri, Qafqaz tarixinə dair digər kitablarE O qədər material yığıldı ki, ssenaridən sonra onları roman kimi işlədim. Roman xronoloji baxımdan əhavalatları "düzdü" və romandan sonra ssenarini yenidən redaktə elədim. Film tələsdirirdi, bu tələskənlik romanın da bəzi epizodlarında his olunur. Ancaq önəmli olan budur ki, diqqəti bir daha tariximizin bu şərəfli hissəsinə yönəldə bilmişəm".

Beləliklə, bu qiymətli əsərin yazılma tarixi və səbəbləri aydınlaşır. Roman əvvəlcə "Azərbaycan" jurnalında (2006 №12; 2007 №1, 2), sonra "Qanun" nəşriyyatı tərəfindən kitab halında çap olunmuşdur (Bakı, 2007, 556 səh.).

Romanın "Muğan qurultayı və sonun başlanğıcı" adlanın I fəsli süjetin ekspozisiya hissəsidir. Nadir Səfəvi xanədanının süqutu ərəfəsində dağılmış ölkəni bərpa etmək və möhkəmləndirmək uğrunda bir sərkərdə kimi ciddi fəaliyyət göstərir; pərakəndə vəziyyətə düşmüş və mərkəzdən ayrılmağa çalışan vilayətləri birləşdirməklə böyük nüfuz qazanır. Ancaq tərəddüd içərisindədir. Bir tərəfdən uzun illər hərbi yürüşlərdən yorulmuş qəhrəman kimi ömrünün qalan hissəsini bir guşəyə çəkilib ibadətlə məşğul olmaq istəyir, digər tərəfdən qazandığı şöhrət onun daxilində şah olmaq ehtirası doğurur. Bu məqsədlə də Muğanda xalq qurultayı - Milli Məclis çağıraraq xalqın rəyini öyrənib şah olmaq arzusunu gerçəkləşdirmək niyyətindədir.

Roman bu hadisə ilə başlayır. 1736-cı ilin Novruz bayramı ərəfəsində keçiriləcək qurultayla bağlı ucsuz-bucaqsız ölkənin hər yerindən Muğana 100 minə yaxın adam gəlmişdir. Qurultaya ciddi hazırlıq görülmüş, 9 gün davam edəcək qurultayda nümayəndələrin rəyi əsasında ya artıq nüfuzunu itirmiş Səfəvi sülaləsindən bir nəfər şah seçiləcək, ya da Nadir yeni sülalənin ilk hökmdarı olacaqdır. ***"Nadirin bir niyyəti, Avropada olduğu kimi ölkəni təsadüflərdən qurtarıb qanuna bağlamaq, elin seçdiyi idaretmənin özülünü qoymaq, şöhrətinin zirvəsində ikən hakimiyyətə xalqın etimad göstərdiyi birisini gətirmək və ya öz şahlığını qanuniləşdirmək idisə, başqa bir fikri də səltənətin çeşidli yerlərində yaşayan bölgə, ulus və təriqət başçılarının onun haqqında düşüncələrini öyrənməkdi"*** *(Sabir Rüstəmxanlı, "Ölüm zirvəsi", səh, 5).*

Qurultaya gələnlərin bir qismi Səfəvi hakimiyyətini müdafiə edir, başqa nəsildən şah seçilməsini düzgün saymırdı. Gəncə hakimi Uğurlu xan belə deyirdi: ***"Mənim nəslimi Tiflisdən Xudafərinədək bu boyda məmləkətin sahibi edən, yüz illər boyu Azərbaycana şöhrət gətirmiş bir sülaləyə xəyanət edə bilərəmmi? Biz Nadirə səs verməyəcəyik"*** (səh., 4).

Əksəriyyət isə ölkəni uçurumdan xilas etmək üçün Nadiri dəstəklədi. Qurultay Nadiri şah elan etdi. Nadir bir şah kimi öz fəaliyyətində dövlət quruculuğu sahəsində bir sıra mühüm islahatlar apardı; ilk növbədə isə sünni-şiə məsələsini aradan qaldırmaq istədi.

Müəllif Nadirin bu arzu[...] iki böyük türk dövləti arasında [...]maq üçün vacib şərt olduğunu xüsusilə nəzərə çarpdırır. Çünki sünni-şiə ixtilafını böyütmək əslində Avropa və Rusiyanın Şərq siyasətinin başlıca prinsiplərindən biri idi.

Nadir ömrünün sonunadək bu məsələni həll etməyə çalışsa da, həm xarici, həm də daxili amillər bunun həyata keçməsinə imkan verməmişdir. Müəllif bu halın türk xalqlarının taleyinə mənfi təsirini romanda sonadək diqqət mərkəzində saxlamışdır.

Nadir tacqoyma mərasimindən az sonra hərbi yürüşlərə başladı və birbirinin ardınca əldən verilmiş vilayətlərlə yanaşı, ölkə hüdudlarından kənarda da geniş ərazilərə səbəb oldu. Romanda bu yürüşlər, Nadirin şəxsi qəhrəmanlığı, bir hökmdar kimi qətiyyəti tarixi həqiqətə uyğun təsvir olunmuşdur.

Romanda Nadir şahın xarakterindəki ziddiyyətlər də nəzərdən qaçırılmamışdır. O, insanları ona sadiq olanlara və olmayanlara bölürdü. Bu isə xalqın taleyində çox ağır bəlalara səbəb olmuşdur. İki il əvvəl Bağdad və Kərkük yaxınlığındakı döyüşlərdə Nadirin ölümlə üz-üzə dayandığı an əslən gürcü olub, lakin islamı qəbul etmiş Məhəmməd Mirzə xanın onu ölümdən xilas etməsi və özünün həlak olmasını heç vaxt unutmadı. Nadirin sonralar Məhəmməd Mirzənin qardaşı Əli Mirzəni Kartli və Kaxetiya əmiri təyin etməsi, gürcülərə başqa güzəştləri, Azərbaycan torpaqlarını onlara hədiyyə etməsi də bununla bağlı idi.

Nadir iradəli, cəsarətli bir dövlət [...]ısı idi *"Görməli olduğu dövlət [...]ini, vuruş və müharibələri heç [...] eyş-işrətə, qadın qılığına qurvermәzdi"* (səh., 32). Buna baxaraq müəllif onun Tamaraya gü[...]lərini də yada salır. Nadir Tiflisə [...] Tamara onun görüşünə ge[...] [...]ın qohumu olan Tiflis gö[...] İyanı da ona hədiyyə aparır. [...]ın müqabilində Nadir Qazax, [...]alı ərazilərini Tamaraya başla[...] *"Bu qız bir xalqın xilaskarına [...]ilmişdi"* (səh., 38-39).

[...]Zaman keçəcək və bu sədaqətin, [...]i hörmətə eli qurban vermənin [...]baycana əsrlərlə sağalmayacaq [...] vurduğu bəlli olacaq" (səh., [...]

Gürcülər Nadirin səxavətindən [...]adə edibE "az qala quzey Azər[...]anın hamısını - Şəkini, Şirvanı, [...]ıbağı, Car-Balakəni öz vassallıq[...]ıda olan yerlər sayırdılar" (səh.,

[...]Bunun özülünü böyük Azərbay[...] sərkərdəsi, imperatorluğunun [...] hissəsini Azərbaycan adı və [...]ağı altında birləşdirib, əmirliyi[...] doğma qardaşı İbrahim xana [...] [...]kimi İbrahim xan deyil - [...] tapşırmış Nadir şah qoymuş-[...] O, Azərbaycan torpaqlarının [...] parçasını - iki min ildən bəri [...] səlcuq, qıpçaq və oğuz türkləri-[...] yaşadığı mahalları Gürcüstan [...]ını olan ata-oğula bağışlayaraq, [...] səs verməyən Otuzikilər, İyirmi[...]lər, Sarıcalı, Kəbirli, Kolanı tay[...]aşçılarından, başda Uğurlu xan [...]aqla bütövlükdə Gəncə-Qarabağ [...]ərbəyliyindən, Ziyadxan oğulla[...]'an intiqam almışdı" (səh., 45).

[...]rmənı katolikosu Abraham Krate[...]adır şaha təriflər deyərək və 15 [...] bir qız hədiyyə edərək Qara[...] Göyçə arasında 5 erməni məli[...]n Gəncə bəylərbəylıyindən ayı[...]ırbaşa şah nəzarətinə keçməsinə [...] oldu. Bu kəndlər əslində vaxtı ilə xristianlığı qəbul etmiş və buralarda kilsə tikmiş türklərə məxsus idi. Zaman keçdikcə kilsənin qriqoyanlaşdırılması onları Eçmiədzinə və ermənilərə yaxınlaşdırdı. Nadir "Türklərin burada nə vaxtsa kilsə tikmələri, xaçpərəst olmaları və bu kilsələrə yiyələnməklə ermənilərin türk tarixinin nəhəng bir dövrünü qırx arşın quyunun dibinə saldıqlarını başa düşə bilmirdi" (səh., 41).

"Nadir guya Ziyadxanoğlulardan qisas aldığını güman edib "Qoy məliklər ona göz dağı olsun" (səh., 41) deyirdi. Yüz illər boyu bu yerlərin əsl sahibi olan albanların əl çatmayan yerlərdə, dağ sıralarında tikdikləri kilsələrə zorla yiyələnən ermənilər onların izlərini itirmək üçün dünyanın bütün hiyləgərliklərinə əl atmışdılar - kitablar yandırılmış, qəbirlər dağıdılmış, divar yazıları pozulmuş, müqəddəs xaçlar dəyişdirilmişdir" (səh., 43).

Göründüyü kimi, Azərbaycan şahlarının, xanlarının səhv addımları süjet boyu diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Müəllif Nadirin şahlıq illəri, müharibələri, qələbə və uğursuzluqlarını ətraflı təsvir etmiş, onun fəaliyyətini əsasən müsbət qiymətləndirmişdir. I Pyotr dövründə işğal olunmuş Xəzəryanı ərazilər, o cümlədən Bakı və Dərbənd Nadir şah tərəfindən geri qaytarılmışdır.

Ekspozisiyada Rusiyanın Şərq siyasəti də müəllifin müxtəlif mənbələrdən topladığı tarixi sənədlər əsasında qələmə alınmışdır. Bu isə romanın tarixiliyini gücləndirmişdir. Rusiya hər vəchlə İranla Türkiyə arasındakı ixtilafları qızışdırmaq, beləliklə onları taqətdən salıb ərazilərini ələ keçirmək istəyirdi. Təsadüfi deyil ki, 1736-cı ildə Türkiyə ilə İran arasında bağlanmış sülh sazişi Rusiyanı ciddi narahat etmişdi. Rusiya diplomatı Sergey Qolitsinin Nadirlə görüşləri, onu Türkiyəyə qarşı müharibəyə təhrik etməsi və s. hadisələr bu baxımdan romanda ətraflı təsvir olunmuşdur.

Nadir şah 1747-ci il iyun ayının 20-də saray intriqalarının qurbanı olmuş, sui-qəsd nəticəsində öldürülmüşdür.

Ondan sonra ölkədə daxili çəkişmələrin güclənməsi, məmləkətin parçalanması davam edirdi ki, bu da düşmənlərin mənafeyinə uyğun idi.

Müəllif Azərbaycan xanlıqlarının yaranmasının obyektiv səbəblərini də nəzərdən qaçırmamışdır.

Məlumdur ki, ikinci minilliyin əvvəllərindən başlayaraq İranı türklər - azərbaycanlılar idarə etmişdir. "Rusiya və Avropa İranın Azərbaycan-türk mərkəzçiliyindən çıxarılıb fars mərkəzçiliyi əsasında idarə olunan bir ölkəyə çevrilməsində, Türkiyə və Türküstan arasında dili və məzhəbi ayrı olan rəqib qüvvələrin meydana çıxmasında maraqlı idilər. İranda güclü xristian toplumu olmadığından ümid yalnız farslara qalırdı. Hakimiyyətdə türklərdi, düzdür, ancaq fars - əfqan əyalətləri dövlətin qurulub möhkəmləndirilməsinə hər vasitə ilə mane olurdular" (səh., 278). "Dünyanı sarsıdan Osmanlı imperatorluğunun qonşuluğunda ikinci bir türk dövlətinin mövcudluğunu istəməyənlər hər vasitə ilə İranı bir fars dövlətinə çevirməyə çalışırdılar. Məzhəb ayrılığı dövlətlərin silahına və siyasətinə çevrildikdən sonra İranda türk düşmənçiliyi güclənirdi. Bu oyunu görüb qan qardaşlarıyla üz-üzə gəlmək istəməyən Azərbaycan xanları mərkəzdən qaçmaqdan başqa yol bulmamışdılar" (səh., 81-82).

Cavad xan da belə şəraitdə Gəncədə hakimiyyətə gəlmişdi. O, ilk növbədə xanlığın ərazi bütövlüyünü təmin etmək istəyirdi. Nadir şahın Gəncə bəylərbəyliyini bir neçə yerə bölməsi, Qarabağ xanlığı, Şəmsəddin, Qazax, Borçalı, Mil-Muğan ətrafı və sairin bəylərbəylikdən ayrılması onu daim düşündürürdü. Cavad xan hakimiyyətə gəldikdən sonra ardı-arası kəsilməyən müharibələr nəticəsində didərgin düşmüş əhali tədricən doğma yurdlarına qayıdırdı. Xan da şəhərin bərpasına, abadlıq işlərinə diqqət verirdi. Buna baxmayaraq vəziyyət ürəkaçan deyildi.

Qacar sülaləsinin tabeliyində olan gürcü knayzları da, erməni məlikləri də Rusiyanın himayəsi ilə Cavad xana qarşı açıq və gizli müharibə aparırdılar. Cavad xan Azərbaycanın düşmən əhatəsində olduğunu başa düşür, xanlıqların birliyini vacib hesab edirdi. Lakin xanlar razılığa gələ bilmir, əksinə, bir-biri ilə vuruşurdular. Cavad xanı narahat edən başlıca səbəb də bu idi: ***"Bunlar xaçpərəstdir, başa düşürəm! Bəs bizə nə olub? Xanlar niyə düşünüşüb mənnən"*** (səh.,79).

Xanlıqların birləşməsi üçün müəllifin fikrincə müəyyən vaxt lazım idi.

Müəllif tarixi gerçəkliyə istinad edərək Türkiyədə də sünni-şiə yaxınlaşmasına, türk birliyinə mane olan qüvvələrin olduğunu, rum, erməni, slavyan əsilli osmanlı təəbələrinin də eyni mövqedə durduqlarını göstərmişdir.

Bütün bu amillər Azərbaycanın vəziyyətini daha da ağırlaşdırırdı. "Üz-üzə gələn iki dünya: Avropanın yenə soyuq işgüzarlığı və Şərqin köhnə cəngavər ruhu: topa qarşı at, tüfəngə qarşı qılınc, gülləyə qarşı yanar ürəkE Nə igidlər baş qoydu bu müharibə adlanan insan dəyirmanında! Nə oğullar getdi, neçə ilxılar qırıldı, nə qədər sərvətlər talandı" (səh., 84-85).

Müəllif bütün bu proseslərdə Cavad xanı ağıllı, tədbirli, xalqın qayğısına qalan, elmə, mədəniyyətə rəğbət bəsləyən, vahid Azərbaycan arzusu ilə yaşayan bir hökmdar kimi təsvir etmişdir.

Romanda erməni məliklərinin Gəncə ətrafında məskunlaşması məsələsi də qələmə alınmışdır. Erməni məliklərindən Məcnun və Apo Cavad xanın yanına gəlib onlara yaşamaq üçün yer verməyi xahiş edirlər. Apo deyir: ***"Ermənin qarnı tox olsun, nə desən görər, özün bilirsən. Yer ver, bir-iki oba salaq, sonra imkan düşərsə ailələrimizi də gətirərik"*** (səh.. 108). Cavad xan onların xahişini yerinə yetirir. Beləliklə, Çaykəndin və Çardaxlının bünövrəsi qoyulur. Lakin onlardan daim xəyanət görür.

Gürcüstan hakimi İrakli də Rusiya ilə əlaqələrini gücləndirir, onlara xilaskar kimi baxırdı. Yeri gələndə də Rusiyanın təkidi ilə Gəncəyə hücum etməsinə haqq qazandırmaq istəyirdi. Belə ağır şəraitdə Cavad xan Gəncənin müdafiəsi üçün lazımi tədbirlər görürdü.

1783-cü ildə Şərqi Gürcüstanın Rusiya tabeliyinə keçməsi bütün Azərbaycan xanlıqları üçün daha ciddi təhlükə yaratmışdı.

Müqaviləyə görə, gürcü çarı II İrakli Rusiyanın himayəsini qəbul edir, İran təəbəliyindən imtina edir, öz qoşunları ilə Rus imperiyasına xidmət etməyi öhdəsinə götürürdü.

II Yekaterina isə öz tərəfindən şahın II İrakliyə tapşırdığı ərazilərin onun əlində saxlanmasına təminat verirdi. Gürcüstana tam daxili müstəqillik verilir, gürcü zadəganlarının, ruhanilərin və tacirlərinin hüquqları ruslarınkı ilə bərabər hesab edilirdi.

Müqavilənin IV maddəsinə görə Rusiya guya tarixən Gürcüstana məxsus olan, lakin Osmanlı imperiyası tərəfindən işğal edilmiş torpaqların geri qaytarılması uğrunda mübarizədə və ya dinc danışıqlarda ona hərtərəfli yardım göstərəcəyini vəd edirdi. Elə bu sazişlə də Gürcüstanla birlikdə əzəli Azərbaycan torpaqları - Qazax, Şəmsəddin, Borçalı, Pəmbək Rusiyanın müstəmləkəsinə çevrildi.

İşğalla razılaşmayan yerli bəy və ağaların 2300 ailəsi Gəncə xanlığına köçməyə məcbur oldu. Bunun qarşısını almaq və sabitliyi bərpa etmək üçün general-mayor Lazarev Şəmsəddinə qoşun yollamışdı.

Gəncə xanı Cavad xan öz nümayəndələrini Lazarevin yanına göndərərək ondan rus qoşunlarının Şəmsəddindən çıxmalarını tələb etmişdi. Eyni zamanda, Cavad xan rus qoşunlarının baş komandanı Knorrinqə məktub yazaraq bildirmişdi ki, Şəmsəddin 700 ildir ki, mənim nəslimə mənsub olmuş və bizə qulluq etmişdir, onu bizdən almağa və başqalarına verməyə heç kimin haqqı yoxdur.

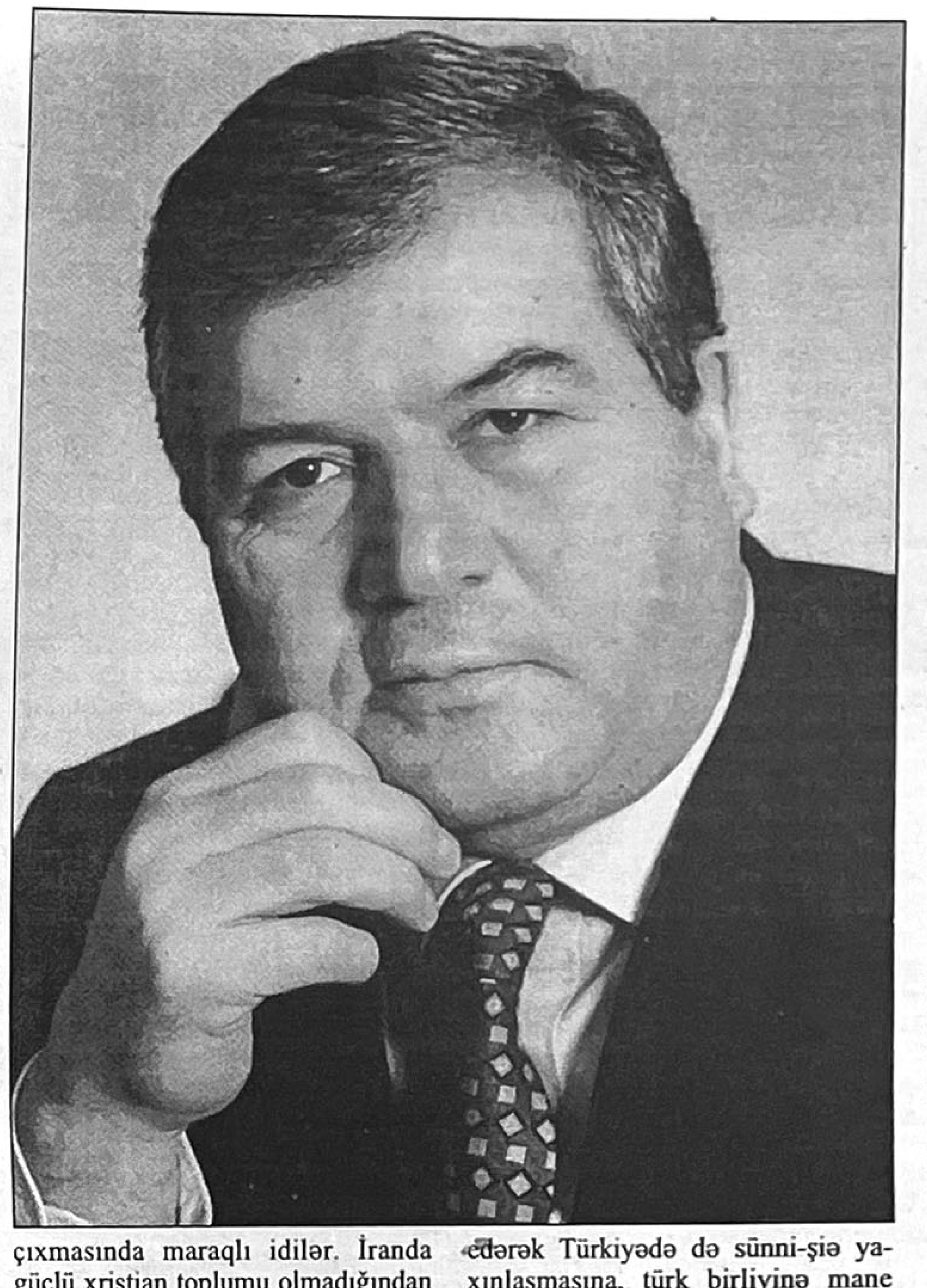

1795-ci ilin sonlarında Qarabağ hakimi İbrahim xan və Tiflisdən Ərkəli xan (İrakli) Gəncəyə hücum edərkən İbrahim xan Gəncə xanına yazırdı: ***"Xəyanəti bağışlamamaq Allahın hökmüdür... Sən Cavad xan Ziyadxan oğlu Qacar bizimlə qonşu və qohum ola-ola Ağa Məhəmməd xanın qabağına düşüb Şuşanın üstünə getdin, Tiflisi yandırıb minlərlə əsir aparmaqda ona yardımçı oldun. Bunun haqq-hesabını çəkmək zamanı gəldi. Biz İbrahimxəlil xan Şuşalı, II İrakli Tiflisli, Səlim xan Şəkili birləşmiş qoşunlarla Şəmkir altındayıq. Qoy indi Qacar yetişsin səninköməyinə, görək, necə yetişəcək. Şəhərin açarlarını nə qədər tez versən, o qədər asan olar sənəE Şərtimizi qəbul etməsən, savaşa hazırlaş!"*** (səh.. 109).

İbrahim xanla Cavad xanın məktublaşması onlar arasındakı ixtilafı aradan qaldıra bilmədi. Gəncə 4 ay mühasirədə qaldı. Cavad xanın arvadı Şükufə xanım da belə çətin anda ərinə ürək-dirək verir, ağıllı məsləhətləri ilə onun gərginliyini azaltmağa çalışırdı.

Cavad xanın bacısı Tutubəyimin əri İbrahim xana dediyi: "döyüşün, söyüşün, sonda anlaşın, bir-birinizə dayaq olun" - sözləri də İbrahim xanı düşündürürdü.

Lakin Gəncə məğlub olmadı. İraklinin qoşunları aradan çıxdıqdan sonra xanlar da Cavad xanla duz-çörək kəsib ayrıldılar.

Cavad xan 4 aylıq mühasirədən sonra İbrahim xanı qarşılamağa çıxdı və ona "Qonşuluqdan əlavə qardaşlığı, qohumluğu da düşün" - dedi (səh., 133). Cavad xan qürurlu, tərs, çılğın olmaqla bərabər, mərd, sözü bütöv bir adam idi və İbrahim xan bunu bilirdi. Cavad xan 4 aylıq mühasirədən döyüşsüz, qansız çıxsa da, xanlığın başının üstünü almış təhlükə sovuşmamışdı.

Davamı var